

annat slag. Och hvad han innerst var, det har han själfständigt utvecklat till välsignelse, för ett folk, som är fattigt på andens stormän.

Men då vi nu åter festligt begå Johan Ludvig Runebergs minnesdag och göra det i ett fritt fosterland, må vi då icke heller förgäta, att Runeberg genom sina sånger mer än någon annan människa närt och ammat under mörka tider trängtan efter frihet och ljus i våra bröst. Därför kunna vi äfven med hjärtats fulla öfvertygelse tillägna oss Topelii vackra ord, som af studenterna sjöngos vid den öppnade grafven, när fosterjorden återbördade sin store son:

Fjärran tid skall hans runor stafva,
Natt skall icke hans namn begrafva,
Ok skall icke hans folk förlafva,
Seger skall ur hans aska gro.

Till Rob. Tigerstedts Vetenskapslära.

Några tillägg

af

Rolf Lagerborg.

II.

Af det som föregått finna vi, att man i vetenskapen icke har skäl att tänka sig ett skeendes successiva faser enligt schemat »orsak och verkan»: alltså att t. ex. säga att en ton är högre än en annan ton, af »orsak» att den luftvågrörelse, som träffar vårt hörselorgan, har ett större svängningstal; eller att en ton är starkare än en annan ton, af »orsak» att vid den förra tonen vågornas amplitud är större. Ty när vi »förklara» tonhöjd och styrka med de anförda föreställningarna från mekanikens intressesfär, beskrifva vi allenast ett och samma skeende i olika sinness erfarenhet.

Vi äro emellertid böjda att fatta det fysikaliska och förment »materiella» skeendet som något mera verkligt än hvad vi i öfrigt förnimma. Naturvetenskapen är inställd på att betrakta vissa förnimnelser som något mindre väsentligt, som en art accidens till substansen-»materien». Förnimmelserna af ton eller ljus, t. ex., — alltså en vår förstahandserfarenhet — vill man endast tillerkänna en »subjektiv», en andra rangs verklighet (jfr. Fig. s. 19, 115—16); deras »verkliga väsen» vore att söka i smådelars rörelser. I enlighet härmed äro också Tigerstedts yttersta sträfvan att återföra företeelserna till »materie» i rörelse, till »fysikaliska och kemiska verkande orsaker».

Och för en forskare af hans skola kan det svårigen vara annorlunda. Att icke tala om fysikerna äro också natur-

filosofer med på programmet — från Demokritos och Lucretius öfver Bacon och Hobbes och tilldels Descartes: vissa sinnesegenskaper äro dem icke verklighet, tillkomma icke »materien» själf. Oppositionella strömningar, hvilkas bästa namn är Mach, inleda först i vår egen tid en mera kritisk naturvetenskap. Men hvad Emil Du Bois-Reymond efter andra förkunnat, nämligen att »Naturerkennen — genauer gesagt naturwissenschaftliches Erkennen oder Erkennen der Körperwelt mit Hülfe und im Sinne der theoretischen Naturwissenschaft — ist . . . Auflösung der Naturvorgänge in Mechanik der Atome» (Über d. Grenzen d. Naturerkennens, Reden I s. 105), det är alltfört parollen, låt vara att det undergräfdas atom föreståndet sakta begynt aflösas af andra konceptioner. Också Tigerstedt anmärker, att det icke är ådagalagdt, att atomläran gäve ett riktigt uttryck för »materiens verkliga byggnad» (s. 69); men han bryter icke för det med den anförda grundprincipen att betrakta allt i naturen som »materie» i rörelse.

Men hvad som gäller materiens smådelar, nämligen att de äro tanketing, det borde Tigerstedt tillämpat också på deras inbegrepp, en förment »materie». — För att inse huru förvändt man »förklarar» med denna »materie», behöfva vi endast ge akt på, huru vi förledas att föreställa oss naturen som i dess grund »materiell»: huru vi med »materien» endast förbegreppslika sinnesintryck, som icke äga djupare verklighet än de intryck de menas »förklara».

1.

Om »materien» som ett bland de allmänbegrepp, som förverkligas af vår inbillning, har ofvan (I: 2) varit tal i fråga om abstraktioner, som tilldelas egen tillvaro. »Materien» är, såsom Mach menar, »nur ein sich unbewusst ergebendes, sehr natürliches Gedankensymbol für einen relativ stabilen Komplex sinnlicher Elemente» (Analyse d. Empf., 5 uppl. 1906 s. 254). Men »materien» är, liksom »kraften» för naturvetenskapen mera än så, den är mer än ett oskyldigt sammel-

namn för företeelser och deras förhållanden; den vidgas till ett postulat om ett bortom dessa företeelser, om något, som skulle bestå, ifall en företeelse afkläddes dess sinneskvaliteter. Så fattades den af Descartes: han framhåller, att om man tar en bit vax, som har en viss form och färg och lukt, och så håller detta vax öfver elden, så försvinna de anförda egenskaperna. De bero alltså af tillfälligheter och af våra sinnens uppfattning. Men kvar af det nedsmälta vaxet blir en utsträckt massa — och här tror Descartes sig ha tag på det för materien väsentliga: utsträckningen i rummet vore materiens grundegenskap (jfr t. ex. *Meditationes* 2; *Principia philosophiae* 2). Ack, att icke Descartes i stället smälte ned en bit is: då skulle materiens substansegenskaper, dess varaktighet och påtaglighet och kanske t. o. m. utsträckningen, för honom fördunstat till sinnesintryck. — Mera betänksam var Platon, när han i spridda uttalanden, som visserligen tolkats olika, sökte bestämma det antagna något, som vi nu kalla »materie», såsom allenast »det andra», något oformadt, obestämdt, ännu icke varande, som man icke kan fatta begrepsligt eller föreställa sig i bild, om icke som en art deg; men som får tänkas som motsättning till de formgivande idéerna (hvilka sålunda endels svarade mot senare tiders »kraft»-princip). — Än enklare redde sig Kant; materien är honom »ein blosses Etwas, wovon wir nicht einmal verstehen würden, was es sei, wenn es auch jemand sagen könnte» (Kritik d. reinen Vernunft, ed. Erdmann 1878 s. 241). Före Kant hade Berkeley (*Dialogues*) visat, att man aldrig kan göra sig giltiga föreställningar om hvad »materien» vore; och att en sådan »materie» vore ett fåvitskt antagande. Dess egenskaper, också utsträckningen, vore sinnesintryck; men begreppet gick utöfver dessa och tänktes såsom intryckens bärande grund. Men att antaga ett sådant bärande något tjänade till intet, ty under ett sådant underlag borde vi på samma grunder — ett fåvitskt orsaksbegär — tänka ett annat bärande något och så igen ett annat substrat (såsom hinduerna föreställt sig jorden uppburen af en stor elefant, och vidare en stor sköldpadda, som elefanten stod

på, och vidare ett stort världshaf, som sköldpaddan simmade på).

Dessa Berkeleys inkast hjälpte emellertid föga, trots att de stöddes af Hume; ty med Kant blef substansföreställandet förklaradt som ett tvång för vår tanke. — Men i stället för att tänka »materien» som ett bärande substrat, böra vi betrakta den allenast som ett skeende, såsom vi fatta låt säga elden: utsträckningen och andra »materiens» egenskaper äro liksom öfriga intryck att fatta som ett accidellt. Förr i världen har elden betraktats som ett subtile »materielt» element; numera är den oss ingen substans, utan ett för oss lagbundet skeende. Så borde vi också förmå oss att utlägga »materien». Men vår vana, vårt behof att tänka något vid företeelserna som »orsak» och bärande grund till de sinnesintryck de utgöra, är så bjudande för vårt sätt att fatta, att vi insmyga under intrycken ett varaktigt substrat — vi kalla detta underlag »substans» eller »materiev». Vi interpolera denna »materiev», vi erfara den aldrig, vi sticka den under våra förmåelser, på samma sätt vi inskjuta »kraften» och »orsaken» i händelseförloppen — eller som vi föreställa oss »själen» som en »substans», en »orsak», en »kraft» bortom sjäslifvets företeelser.

Men skola vi kvalificera denna understuckna »materiev», som endast är till i vårt tankelif, men som vi förlägga till yttervärlden, då bli vi alltid bet. Den är oss ett korrelat till begreppet »kraft» — tanketing bäggedera, för att ej säga hjärnspeken, dem vi inlägga i företeelserna, eller tillägga till dem, och bestämma genom hvarandra. Två falska etiketter vi klistra på skeendet, i tro att vi därmed lära känna dess väsen; två tomma namn, som icke lära oss mera härom, än hvad vi lärt känna om låt säga planeten Venus' verkliga beskaffenhet, genom att döpa den Venus. Också är föga att invända mot de försök som gjorts att sammanslå dessa entiteter till ett enda »kraftstoff»: man må ju här lika gärna fantisera metafysiskt med ett dylikt obegrepp som med två i par.

Så är det icke att undra på, att naturforskningen icke lyckats med att närmare bestämma den förmenta »materiens» egenskaper utan att fastna i motsägelser och tankeomöjligheter. Man har menat sig tvungen att, i trots af dessa brister, i praktiken hålla till godo med »materien» och de hjälpbegrepp, som sammanhånga därmed; de tjäna oss provisoriskt att bättre förstå, att för vår fattning sammanhålla företeelseförloppen. Men en vetenskaplig kritik får icke utan invändning godtaga en »materiev» med däraf följande orimligheter; och ingår kritiken icke att på diskutera detta materieföreställandes inre inkonsekvenser (och det tyckes alldeles fåfängt att försöka klara upp dem: man jämföre härom Stallo, The Concepts and Theories of modern Physics; också i tysk öfversättning 1901), så må den åtminstone framhålla, att »materien» är en fiktion.

2.

Det underlåter Tigerstedt. Etern, men icke materien, är visserligen för honom en »antagen substans»; desslikes materiens »yttersta smådelar» (s. 69), men han utsträcker icke tvifvelsmålen till denna »materiev» själf. Och »materien» drabbas ej heller af de öfriga inkast Tigerstedt gör mot begäret att afslöja tingens väsen, mot teoriernas giltighet och sinness vitnesgillhet. Han instämmer väl med Poincaré — dock endast med läpparna, hvad »materien» beträffar — i att »den teori redan på förhand är dömd, som gör anspråk på att upplysa oss om hvad värmet, elektriciteten eller lifvet verkligen äro» (s. 69). Han betraktar »äfvén den grundligast genomtänkta allmänna världsåskådning» som endast »en liknelse i mörkt tal» (s. 103). Han framhåller, att vår naturkunskap »är iförd en af våra egna sinnesförmåelser art härrörande dräkt» (s. 89); i det »våra sinnesförmåelser icke äro afbildningar af den yttre verkligheten, utan endast och allenast tecken af densamma»; de underätta oss därför icke »hurudan världen är, endast huru hon förändras» (s. 19). Och i fråga om »den reala sanningen» in-

skjuter Tigerstedt en gång satsen: »om en sådan öfver hufvud kan ernås» (s. 57).

Detta kunde ju tyckas vara nog så tillräckligt med reservationer. Men de afse allenast vår oförmåga att nå bortom sinnevärlden; och Tigerstedt sätter icke i fråga att »materien» ej tillhörde denna; än mindre faller det honom in, att den kunde vara ett tomt begrepp. Inkastet om »den reala sanningen» (s. 57) inför han som motsättning till den matematiska sanningen, som vore oemotsäglig, men icke för det bevisade de schematiskt förenklade åskådningssätt (s. 89), som de matematiska formlerna stöda. Och när han önskar påminna om, att den kunskap vi nå om naturen är inhöljd i sinneas teckenslöja, menar han allenast, »att förnimmelens beskaffenhet icke kan öfverensstämma med den yttre orsak, hvaraf den framkallas» (ss. 115—16), alldestund, enligt Tigerstedt, de uppfattande organen på grund af inre processer kunna ge upphof till sinnesintryck (det kan ringa i våra öron eller blixtra för våra ögon), »fullkomligt enahanda» med dem, som följa vid respektive organs normala yttre retning (s. 18). — Däremot har Tigerstedt icke ens antydtt en anmärkning om att »materien» vore ett antagande eller en liknelse i mörkt tal; han häfdar raka motsatsen, när han talar om »materiens verkliga byggnad» (ss. 68, 69) — i stället för att inskräpa, att »materien» är ett hjälpbegrepp, som deriverar af sinnesförnimmelser och icke har annan verklighet än som moment i vårt själslif.

Tänkas kunde visserligen, att Tigerstedt icke funnit lämpligt att i ett populärt arbete, som uppträder med de minsta anspråk (jfr ss. 8—10), inlåta sig på svårfattlig och omstörtande begreppskritik. Det kunde ha lett för långt, och skriften, som är beundransvärd just i dess knappa affattning, skulle ha råkat i fara att svälla ut för mycket. Tigerstedt har ju ej heller ifrågasatt begreppsåsom rörelse, rum och tid, hvilka liksom materiebegreppet uppkomma af förhållanden fenomenen emellan. Och han säger uttryckligen,

att han afstår från att yttra sig om vetenskapens framtida möjligheter att lösa vissa väsensfrågor, »nemedan sakens behandling därigenom väsentligt förenklas» (s. 90).

Men låt vara alltså att Tigerstedt icke tyckes vilja gå utom naturvetenskapens, så att säga inre angelägenheter, så hade han kritiskt bort nagelfara åtminstone begreppen »kraft» och »materie» — båda allt sämre anskrifna, båda snart lika uttjänta som »ämnet» flogiston. Och innan de missförstånd upplärats, som »kraften» och »materien» leda till, är det fåvitskt att ge sig i kast med frågor som kallats »världsgåtor».

Hvad Tigerstedt säger om flogistonet (s. 128) har på »materien» sin fulla tillämpning: den har gjort sin tjänst och får gå. Med vetenskaplig kritik är föreställningssättet »materie» i dag icke längre förenligt; och också i kemien och fysiken skall man snart göra narr däraf: så har Ostwald (Vorl. ü. Naturphilosophie, 3 uppl. 1905 s. 148) hånat »materien» som en »Verdampfungsrückstand» af värmestoff och ljusstoff, af elektriska och magnetiska fluida m. fl. af fysikens substanser, som redan förlorat materiekvaliteten — förändrigade till »krafter» fresta de alltsedan en osäker existens . . .

3.

Nog af, en bok som är afsedd som påminnelse och varning och vägledning för studerande, borde icke försummat att taga afstånd från materiebegreppet. Låt oss analysera det: man finner i själfva verket, när man går det in på lifvet, att den förmenta »materien» väfts samman af sinnesintryck. Vi mena att »materien» kan vara hård eller mjuk, fast, flytande eller gasformig, böjlig, elastisk, tung eller lätt, kantig eller afrundad, glatt eller skroflig o. s. v., allt egen-skaper, som hämtas från muskel- och känselsinnena; på grund af våra rörelser och det olika motstånd de möta blir oss »materien» vidare något som uppfyller »rummet». Vid obehindrad rörelse mena vi oss förnimma tomrum; möta hinder vår rörelse, fatta vi detta tomrum som upptaget i förväg, uppfyllt af en »materie». Vi ha svårt att tränga igenom detta

hindrande något, men lätt att röra oss utmed det; däraf uppkommer föreställningen att »materien» är utsträckt i rummet. Vi öfvertygas från barnsben af det att vi upprepadt stöta mot något, att denna »materie» är varaktigt till — och är något mera verkligt än hvad vi öfrigt förnimma. — Vi inse nämligen smänigom att egenskaper för lukt och smak, för syn- och temperatursinnen, växla med vårt eget tillstånd, med afstånd och belysning, med allsköns tillfälligheter — medan motståndet stadigt möter.

Så mena vi att »materien» — den omedvetna syntesen af dessa motståndsförnimmelser — består och är mera verklig än andra våra intryck: vi komma icke att tänka på att »materien» likafullt härrör från våra sinnesintryck, att den är ett residuum af att vi tagit på något hindrande, att vi stött oss många gånger. Och så tro vi att en »materie», som alltså är ett extrakt af vissa sinnesintryck, ligger till grund för alla intryck, uppbär de andra intryck och egenskaper, dem vi fatta som tillfälliga och relativa till oss. Vi upphöja alltså vissa intryck — af motstånd och utsträckning, vikt och volym m. fl. — till bärande och bestående, till en förment »materie», ehuru också de bero af våra organ och icke afslöja något om naturens »verkliga väsen».]

Att vi så begå, det kommer icke minst af att vi upptaga de intryck, som leda till begreppet »materie», med flera sinnen på en gång; nämligen, jämte synen, åtminstone muskel- och känselsinnena. Så ofta ögat och handen samstämmigt vittna om företeelserna, mena vi oss tränga till en påtagligare beskaffenhet än vid mera isolerade sinnesintryck, såsom t. ex. hörseln. Vi hysa större tilltro till uppgifter, som bekräfta hvarandra, än till ett enstaka vittnesmål, som redogör för förloppet från en annan synpunkt; vi bygga därför vår världsbild på ögat och handen i samverkan — och så blir begreppet »materie» vår naturförklarings grund.

Men sinnena vittna endast om synpunkter hos oss själfva; och samgående eller icke, äro de alla likvärda. Den natur-

förklaring vi nå med hjälp af materiebegreppet innebär icke annan »förklaring» än att vi med vissa förnimmelser beskrifva andra förnimmelser. Det ginge an som förenklning, om man med denna omtydning nådde allt i naturen och ständigt höll i minnet, att den »förklaring», som så presteras, allenast är en beskrifning i bild från en synpunkt som förenhetligar. I stället göra vi vissa intryck till bärare af andra intryck och mena oss därmed afslöja en mera verklig beskaffenhet, som vore »materie» i rörelse.

Men det är en illusion; och den kommer af att man utsträcker vissa intryck, som samverka, till en postulerad verklighet, hvilken de aldrig nå. Man uppdelar därvid skeendet i somt, som endast är sinnesintryck, och somt som är »materie»; man fattar icke att denna »materie» är ett typiskt *metaphysicum*.

Tigerstedt gör sig en smula lustig (s. 40) i fråga om de famösa N-strålarna, öfver att »en stor mängd mycket framstående fysiker fallit offer för en ren inbillning». — Sådant kan hända allt fortfarande, trots all vetenskaplig kritik. »Människan har nämligen», skriver Tigerstedt (ss. 25—26); »i grund och botten en mycket stor benägenhet att teoretisera, d. v. s. att i en möjligast enkel formulering sammanfatta de företeelser, som möta honom i naturen. Han tror sig därför lätt nog se en sak, äfven där den icke finnes» . . .

Men om Tigerstedt faller offer för en inbillad »materie», så gör han det i godt sällskap: ett rumuppfyllande grundämne, däraf alla ting bestå eller där skeendet försiggår, det har från urninnes tider och till den stund som är varit en älsklingsstanke hos flertalet naturforskare. För Thales var urämnet vatten: allt uppkom ur det våta och blef till vått igen; för Anaximenes var luften, för Herakleitos var elden det ena enhetliga urstoffet, låt vara att elden härvid tillika var en bild, en symbol för det ständigt rörliga, det skeende, världen utgjorde. — Och nyss kom Hertz, sekulärsnillet, och icke blott postulerade, som ett tanketing och

en bild, utan trodde på ett ursubstrat, om än skjutet längre tillbaka i det alldeles oförnimbara. Han skrifver (Üb. d. Bezieh. zw. Licht u. Elektr. 1889, s. 27): »Die Quintessenz uralter physikalischer Lehrgebäude ist uns in den Worten aufbewahrt, dass Alles, was ist, aus dem Wasser, aus dem Feuer geschaffen sei. Der heutigen Physik liegt die Frage nicht mehr fern, ob nicht Alles, was ist, aus dem Aether geschaffen sei.»

Är detta kanske hos Hertz allenast en fras i segerruset? — Men i denna punkt ha naturforskarna i regeln icke trampat ut barnskorna, eller rättare icke ens lärt sig att sätta foten i marken. De sprattla här barnsligt hjälplöst *meta ta fysika* . . .

4.

ICKE SÅSOM OM Tigerstedt önskat försäkra något af metafysisk bärvidd om »materien» och dess väsen. Han afser uttryckligen sinnevärlden (s. 104) eller den natur våra sinnen, skärpta med upptänkliga hjälpmedel, kunna skänka oss kunskap om. Endast denna empiriska kunskap gäller hans kritik. Men han inför i denna empiri — eller rättare utmönstrar icke — den traditionella motsättningen mellan en natur (»materiens»), som vore »verklig beskaffenhet», och en natur, våra sinnesintrycks, som endast vore »tecken» på denna verkliga beskaffenhet.

Den världsbild Tigerstedt därmed vinner är han likväl själf icke nöjd med: den vore icke definitiv, den »kommer att blifva allt mera fyllig» och att »i väsentliga delar ändras» (s. 89). Den bjuder ej heller säker ledning till en världsförklaring eller världsåskådning; och den lämnar själslifvet utanför, bland metafysiska »världsgåtor».

Men för sinne- och fenomenvärlden, den Tigerstedts världsbild syftar till, är själslifvet det grundläggande, det uppenbart första gifna. Och när han icke utgår från detta, utan »förklarar» med en »materie», betraktad som något annat och något mer verkligt än själslif, så har han från

första steget — och det på skolastikens vägar — beträdd det metafysikens gebit, som hans kritik velat varna för.

Låt oss ännu ett ögonblick dröja vid den kväljande frågan om en varaktig verklighet, vare sig som sinneas yttervärld eller som det förmentliga »tinget i sig». Hvad är denna verklighet? — Hade Tigerstedt utredt det, så hade han undgått missförståndet. Alltså först: huru kommer det, att vi tro på en »verklig beskaffenhet» bortom de fenomen vi förnimma?

Vi skulle alls icke skilja på fenomen och »ting i sig», om icke skeendet tedde sig olika för olika sinnen och äfven för samma sinne växlade vid olika villkor. Det gör att vi ledas att misstro en del af våra förnimmelser, medan vi lita på andra, som vi mena förmedla kunskap om något verkligt varande. Ett »ting» är likväl i grunden närmast ett afsnitt sjäslif, som under lika betingelser gestaltar sig tilligen lika och som vi kunna uppdelade i en gyttning intryck, som i regeln uppträda samfäldt; vi fatta likväl intrycken såsom härrörande från något varaktigt, ett »ting» eller »ting i sig», i stället för som resultanter af ett fortlöpande skeende. Vi stämpla vissa af intrycken såsom endast »tecken», medan vi undantaga andra intryck, känsel- och muskelsinneas, och antaga att de egenskaper, som de menas pålitligt vittna om, tillkomma »tingen» varaktigt: icke såsom vissa intryck endast tillfälligt framträda, såsom följder af ett förlopp under vissa betingelser; utan konstituera en verklighet, oberoende af oss. Vi glömma därvid att alla egenskaper äro relativa till oss, alltid bero af de sinnen, som upptaga dem som intryck; att intrycken, samt och synnerligen, för den som vill tro på en mer »verklig beskaffenhet», äro »tecken» allenast.

Vi uppdelade sålunda skeendet, på grund af den olika tilltro vi hysa till olika sinnen, i

1) »subjektiva» intryck, som endast vore »tecken» och endast tillfälligt till i vårt sjäslif; vidare i

2) »objektiva», förment verkliga »ting» med egenskaper — »materiens» — hvilka fattas som själfständigt bestående,

oberoende af vår uppfattning: om icke som »tingens väsen» så som en deras »natur» — man anser, där man är kritisk eller tror sig vara det, att man därmed endast uttalar sig om en närmare verklighet, hvilken man vill kalla sinne- och fenomenvärlden, till skillnad från en bortre, en noumenal värld, dit inga sinnen nå. — Och slutligen behaga vi antaga en sådan djupaste verklighet, nämligen

3) »tinget i sig» bortom alla förmimmelser och olikhet desamma, åtminstone lika mycket som en art förmimmelser skiljer sig från en annan.

Finnes ett sådant »ting i sig» eller är det en förespegling af det invanda orsakstänkande, hvarmed vi för vår fattning ordna fenomenen? Är den allegoriska Isisslöjan en väfnad vi själfva ställt samman — af inadekvata begrepp? — I grunden är denna fråga en parentes i vårt sammanhang och må därför endast besvaras med en hänvisning till huru Th. Rein på äldre dagar affärdat den: »detta begrepp om en verklighet», skriver han (Filosofins ställning och uppgifter vid sekelskiftet, promotionsprogram 1900, s. 26), »som skall stå oberoende af all möjlig varseblifning och allt tänkande, är ett *obegrepp* och utan all betydelse. Vi ha därmed ingenting att göra. Sanning kan för oss ej betyda annat än våra tankars samstämmighet med de inom medvetandet själf gifna kriterierna, varseblifningen på ena sidan, tankelagarna på den andra.»

Att föreställa sig någon beskaffenhet hos detta »ting i sig», det är, i parentes sagdt, gifvetvis en motsägelse: det innebär att fråga, huru något ter sig för oss, hvilket definierats som otillgängligt för oss. Ty »tinget i sig» bortom sinnevärlden ligger ju enligt dess begrepp utanför sinnenas räckvidd; men allt vi tänka om »tingen», stannar från våra sinnesintryck. Vi må alltså icke fråga efter dess beskaffenhet, då ju allt hvad vi kunna föreställa oss allenast är sinnesbeskaffenhet, beror af våra sinnens uppfattningsformer. Att på »tinget i sig» projiciera t. ex. »materie» och »själ», om äro *våra* uppfattningsformer, det vore icke rimligare

än det vore att påstå att denna postulerade verklighet hade himlens förment blå färg.

De som tro på »tinget i sig» de öfverföra emellertid, utan att själfva märka det, på »tinget i sig» den sinnesbeskaffenhet, hvilken tett sig för oss som »tings» af oss oberoende natur, nämligen »materia». Och låt vara att man — så Tigerstedt (t. ex. s. 69) — försöker att göra skillnad på denna »materie» i sig (eventuella molekyler och atomer) och en »materie» i sinnevärlden (oafsedt dess »verkliga byggnad»); så faller denna senare (alltså »materien» som rest, när förmimmelsernas »tecken» frändragits) också under »tinget i sig» bortom våra förmimmelser. Så smälter denna »materie», fattad som fenomenens »objektiva» och »verkliga beskaffenhet», samman med det bortres »verkliga väsen»: alla sådana antaganden om väsen eller verklig beskaffenhet höra till ett »i sig», som är luttar metafysik. Så snart vi där för »förklara» något med begreppet »materie» och mena oss därmed återföra hvad som endast är sinnesintryck till en »verklig beskaffenhet», till substantiella bestämmingar som ett mera verkligt än sinnesintryck (i stället för till intryck, som bildligt förtolkas på detta vis), då äro vi redan bortom den empiriskt gifna verkligheten och utanför de ramarne vetenskapen satt för sin världsbeskrifning.

5.

Att detta blifvit fallet med Tigerstedts vetenskapslära, det framgår till full evidens af hans egen argumentering. Om han håller sig till »materien» och icke förklarar med själslivet, än mindre förklarar själslivet, så tyckes han hartill funnit en för honom bindande grund i att man »obetingadt nekande» måste besvara frågan, huruvida »naturforskningen på sin nuvarande ståndpunkt kan lämna ett svar på frågan, hvori medvetandet, betraktadt ur fysikalisk-kemisk synpunkt består» (s. 90). Därför är det »vi icke veta någonting alls om, hvad medvetande och vilja, naturvetenskapligt sett, egentligen äro» (s. 91).

Men härvid förbiser Tigerstedt, hvad han själf upprepadt inrymt, nämligen att vi icke heller veta någonting alls om hvad, naturvetenskapligt sedt, »materien» egentligen är. »Materiens konstitution» vore ju enligt Tigerstedt (s. 68—69) något som »ännu så länge alldeles undandraget sig våra direkta iakttagelser». Och ändå låter Tigerstedt »materien» förbli oantastad som en verklig beskaffenhet och som en »naturvetenskapligt sedt» allenagiltig förklaringsgrund.

Det anförda »ännu så länge» utvisar också det, att Tigerstedt är öfvertygad om den förmenta »materiens» verklighet. Men vare sig det är fråga om »materie» i klump eller om dess byggnad af yttersta smådelar, är »materien» — och hvarje tingbegrepp i sinnesintryckens värld — ett begrepp om något »i sig», där vetenskapen drar växel på framtida vinningar, som, enligt definitionen på detta »i sig» bortom erfarenheten, aldrig bli annat än imaginära. Ty huru man än framdeles må förfina instrumenten, till substantiella minsta »ting», till något annat än sinnesintryck skola de aldrig tränga. »Man sollte doch einmal versuchen», skriver härom Rickert (Grenzen d. naturwiss. Begriffsbildung 1902 s. 656), »den alten metaphysischen Begriffsrealismus auch in der Naturwissenschaft fallen zu lassen und in dem raumerfüllenden Substrat nicht einen *Gegenstand* der Erkenntnis sondern ein Erkenntnis*mittel* sehen, so wie man in den anderen naturwissenschaftlichen Allgemeinbegriffen ja immer nur Erkenntnis*mittel* sehen kann.»

När Tigerstedt så trosvist opererar med »materien», om hvars »verkliga byggnad» han likväl intet vet (s. 69), så bryter han mot sin egen fordran för en världsuppfattnings hållbarhet, nämligen »att vederbörande med tillbörlig kritik granskar giltigheten af de naturvetenskapliga läror, från hvilka han utgår» (s. 104). Och härvid är det mycket svårt att icke falla för frestelsen att vända mot Tigerstedt själf, hvad han en smula obeskedligt, men spjufteraktigt roligt anför om en annan forskares lättrogenhet (s. 29). — Men »*quod licet Iovi, non licet bovi*»: ett skratt, som klingar befriande från

godmodigt glada gudars höjd, det skulle skrälla som skadeglädje, om det riktades upp⁸ mot Olympen.

Detta leder tanken till att den, som skriver detta, kanske är skyldig en afbön för den aggressiva ifver, hvarmed de betraktelser uppträda, som Tigerstedts bok inspirerat. Att granskningen tagits grundligt, kan ej vara honom emot; snarare borde man be om ursäkt, ifall ett så ypperligt arbete utan vidare ställts på hyllan. Kritikens polemiska dräkt kommer ej heller af barnsligt begär att pröfva, den egna kraften med att mästra en mästare. Den är helt enkelt en dyrtidsutväg: om det alltid är vanskligt att draga publik till abstrakta frågor, så är det i dessa vargatider mer än någonsin svårt att få något fram i vetenskapen. För att vinna förläggare och kanske t. o. m. läsare måste man söka en utgångspunkt i något intresse för dagen och taga ställning därtill. Alltså är det icke af tadelssjuka och ingrodt begär att neget, som de tankar som framförts tagit inkastens form; och det så mycket mindre som ju Tigerstedts hufvudsyfte — att förvisa metafysiken från vetenskapen och inskräpa tviflets vikt och värde som all visdoms begynnelse — helt går samman med annälärens.

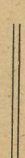
Visserligen märkes hos Tigerstedt en beklaglig böjelse att på sidan om naturvetenskapen släppa spekulationen lös. Och som en direkt utmaning verka vissa ord han faller om det ringa intresse, som ägnats vetenskaplig kritik från vår högskolas sida; han har »år efter år men alljämt förvärfves väntat att någon kollega vid vårt universitet skulle uppåga här antydda frågor till behandling» (s. 9). Att känna sig häraf personligt stucken vore helt visst förmåtet af en blygsam docent; men då, såsom det framgått, ingen af dem med myndighet ämnat ge svar på tal, har man väl rätt och nästan plikt att ge en god dag i blygsamheten och snart sagt å ämbetets vägnar upptaga stridshandsken.

Men går man på djupet med rannsaket af motiven till stridslustnaden, så kan annälären icke fritaga sig från att,

hvad Tigerstedts inlägg beträffar, bekänna en ärlig yrkesafund. Ty hans bok är en bragd och ett föredöme. Och just för att detta arbete, låt vara att det skulle vunnit på fördjupning och modernisering, är så retsamt bra, tvingar det till en gensaga: det kunde annars få folk att tro, att människan kanske har en »själ», som kanske är odödlig (jfr ss. 92, 101).

Ty med denna utsikt har Tigerstedt misskrediterat den vetenskapernas vetenskap, hvilken han, visserligen nödd och tvungen (ss. 8—10), tagit sig an i sin bok. Han menar att denna vetenskap ingenting kan utsäga om »världsgåtor» som själslivet. Men det är att förklara kunskapskritiken: väsensfrågor och skenproblem flykta i dess belysning som spöken för dagsljuset.

Att visa tillbaka själsproblemet, visa att det är fåvitskt och huru det icke får uppställas och huru Tigerstedt snärjts däri; samt huru man med dess aflägsnande har utsikt att förenhetliga vetenskapen: det skall, därest läsaren — och redaktionen — icke tröttnat, bli uppgiften för denna granskings avslutande del.

Ny inhemsk lyrik.

Af

Agnes Langenskjöld.

I.

Jarl Hemmer: *Prins Louis Ferdinand*. En romantisk cykel. Helsingfors, Holger Schildts förlag, 1919. Fmk. 10. —

Jarl Hemmer: *Över dunklet*. Dikter. Helsingfors, Holger Schildts förlag, 1919. Fmk 15: —.

Jarl Hemmer har kallat »Prins Louis Ferdinand» en »romantisk cykel». Epitetet kunde lika väl tillämpas äfven på den något senare utkomna diktsamlingen »Över dunklet». Det ger i själfva verket nyckeln till hela denna hans nyaste produktion, ehuru de två böckerna representera delvis mycket olika sidor af denna egenskap.

Utgångspunkten för Hemmer är densamma som för den nyromantiska generationen i början af 1800-talet. Lika som deras »Weltschmerz» eller »mal du siècle» till stor del bottnade i den trötthet och besvikelse, som följt på franska revolutionen och Napoleonkrigen, så har Hemmers romantiska längtan spirat upp i en tid af kaos och förvirring, ur en verklighet, som ter sig mer tröstlös än någonsin.

I introduktionen till »Prins Louis Ferdinand» tolkar skalden denna längtan bort från en tid som »stryper sångerna i själens gömmen» i gripande strofer, hvilka i sin koncentrerade smärta verka som ett nödrop frampressadt ur själfva tidens själ:

»Vi, söner av förmörkat hårda år,
vi veta, huru skönhetstörsten svider.»